

JAPONIA

Małgorzata Szmidt

ROK 2019 POCZĄTKIEM NOWEJ ERY W DZIEJACH JAPONII? ABDYKACJA CESARZA AKIHITO I JEJ KONSEKWENCJE

Celem niniejszego artykułu jest analiza toczącej się do połowy 2017 r. w Japonii debaty na temat abdykacji cesarza oraz związanej z nią potrzeby zmian w aktualnie obowiązującym prawie. Zmiany te były przedmiotem sporu japońskich partii politycznych. W artykule zostanie również poruszona problematyka związana z zasadami wyznaczania w Japonii er, które określają czas cesarskiego panowania (*nengō*, 年号), oraz ich nazewnictwa. W kolejnej części tekstu zostanie nakreślony portret przyszłego cesarza, a obecnego następcy tronu, księcia Naruhito. W ostatniej części podejmiemy próbę scharakteryzowania głównych wyzwań stojących przed rodziną cesarską u progu nowej ery.

Konstytucyjne obowiązki cesarza oraz tradycyjne funkcje religijne i dworskie

Trwająca od prawie trzydziestu lat era Heisei (平成) powoli dobiega końca. W sierpniu 2016 r. panujący od stycznia 1989 r. cesarz Akihito (ur. 1933) publicznie ogłosił chęć rezygnacji z tronu, tłumacząc swoją wolę sędziwym wiekiem oraz związaną z nim obawą o należyte sprawowanie obowiązków. Powinności cesarza zostały opisane w pierwszym rozdziale *Konstytucji Japonii* (*Nihonkoku Kempō*, 日本国憲法) z 1946 r., obowiązującej do dzisiaj. W artykule pierwszym czytamy: „Cesarz jest symbolem Państwa i jedności narodu (...)”¹. Nie posiada on jednak

¹ *Konstytucja Japonii*, przekł. Teruji Suzuki, <http://www.emb-japan.pl/polityka/konstytucja.htm> [dostęp 24 marca 2017].

prawa do kierowania państwem, a zakres jego działalności w sprawach państwowych jest określony w artykułach 6 i 7 konstytucji. Stanowią one, że cesarz pełni przede wszystkim funkcję reprezentacyjną, choć do niego należy również zatwierdzanie ustaw, rozporządzeń rządu i traktatów oraz poprawek do konstytucji. Ma on także prawo do rozwiązania Izby Reprezentantów, zwołania parlamentu i zarządzenia wyborów powszechnych. Cesarz podpisuje amnestie, akty złagodzenia kary lub odstąpienia od jej wykonania oraz rehabilitacje skazanych. Do niego należy także podpisywanie dokumentów ratyfikacyjnych i innych dokumentów dyplomatycznych w zakresie przewidzianym ustawami. Cesarz przyznaje odznaczenia państwowe i wykonuje funkcje protokolarne. Przyjmuje zagranicznych ambasadorów i ministrów. Mianuje premiera wybieranego przez parlament oraz prezesa Sądu Najwyższego powoływanego przez rząd.

Oprócz wymienionych obowiązków cesarz sprawuje również funkcje związane z przypisywaną mu przez tradycję rolą najwyższego kapłana religii shintō², zgodnie z którą celebrytuje szereg świąt cesarskich (*tennō no saishi*, 天皇の祭祀). Najważniejszym świętem jest Święto Nowych Plonów (Niinamesai, 新嘗祭) podczas którego cesarz, po uroczystym złożeniu darów bóstwom oraz przodkom cesarskim, sam spożywa posiłek z zebranego w danym roku ryżu. Kapłańska rola cesarza trwa więc w symbolicznym wymiarze do dziś, chociaż on sam nie jest już uznawany za boga³.

Cesarz wypełnia także powinności wynikające z dworskiej etykiety. Zgodnie z nią wydaje przyjęcia i bankiety dla zagranicznych dostojników, którzy składają

² Cesarz jako najwyższy kapłan religii shintō sprawuje wiele funkcji ceremonialnych związanych z celebrowaniem świąt cesarskich *saishi* (祭祀), których charakter i przebieg został szczegółowo określony w wydanym w 1908 r. *Rozporządzeniu o świątach Rodziny Cesarskiej (Kōshitsu saishirei, 皇室祭祀例)*. Mimo że wraz ze zmienionym po II wojnie światowej statutem świąt cesarskich rozporządzenie to przestało być prawomocnym dokumentem, wiele postanowień dokumentu jest wciąż aktualnych. Mimo że w orzeczeniu wydanym w 1950 r. przez przewodniczącego Działu Archiwalnego Urzędu ds. Domu Cesarskiego (Kunaichō) ogłoszono zniesienie wydanego w 1908 r. rozporządzenia, to jednak w trzecim rozdziale tego samego dokumentu stwierdzono, że z powodu braku nowej regulacji należy postępować zgodnie z postanowieniami dokumentu z 1908 r. Patrz: Takahashi Hiroshi, *Shōchō Tennō* [Cesarz-symbol], Iwanamishinsho, Tōkyō 1989, s. 192. Więcej na temat roli cesarza jako kapłana shintō patrz: Wiesław M. Macek, *O religii i kapłaństwie shinto*, w: Waldemar Cisko, Jarosław Różański (red.), *Kapłaństwo w religiach świata*, Instytut Dialogu Kultury i Religii, Wydział Teologiczny UKSW, Warszawa 2013, s. 203–208.

³ Cesarz Hirohito w słynnej *Deklaracji Człowieczeństwa (Ningen sengen, 人間宣言)* wygłoszonej do narodu 1 stycznia 1946 r. zrzekł się przypisywanego mu dotąd boskiego charakteru i rozpoczął nową epokę w dziejach cesarstwa, w której cesarz stał się symbolem narodu. Więcej na temat postrzegania cesarza jako symbolu państwa i jedności narodu patrz: Leszek Leszczyński, *Gyoseishido w japońskiej kulturze prawnej. Nieformalne działania administracji a prawo*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996; Antoni Kość, *Prawo, państwo i religia w Japonii*, „Tekna Komisji Prawniczej PAN Odział w Lublinie” 2011, nr 4, s. 58–73.

w Japonii oficjalne wizyty. Prowadzi również działalność dyplomatyczną oraz charytatywną. Skutkują one licznymi podróżami, co stanowi niewątpliwe obciążenie dla wiekowego monarchy. Od momentu objęcia tronu w 1989 r. Akihito odbył dziewiętnaście podróży zagranicznych, w czasie których odwiedził trzydzieści jeden krajów⁴.

Poza licznymi podróżami zagranicznymi panujący obecnie cesarz kontynuuje tradycje poprzedników⁵ i chętnie podróżuje po kraju, odwiedzając tereny poszkodowane w wyniku częstych w Japonii klęsk żywiołowych. Składa także wizyty w różnego rodzaju ośrodkach: szkołach, domach opieki, szpitalach, lokalnych stowarzyszeniach, sierocińcach oraz w innych placówkach, gdzie przebywają ludzie ciężko doświadczeni przez życie. Odwiedzając ich, cesarz wypełnia swoją rolę symbolu narodu, o której podczas konferencji w dziesiątą rocznicę intronizacji mówił: „Moją misją jest być blisko tych ludzi, którzy poświęcają się innym, działają społecznie, są niepełnosprawni lub są ofiarami klęsk żywiołowych”⁶.

Ważną sferą działalności nie tylko cesarza, lecz także cesarzowej Michiko jest kultywowanie tradycyjnych sztuk japońskich, z których wiele sięga korzeniami epoki Heian (平安, 794–1185) lub nawet czasów wcześniejszych. Należą do nich między innymi: *gagaku* (雅樂) – taniec i muzyka dworska, *dakyū* (打毬) – tradycyjne jeździectwo oraz *goryō ukai* (御料鵜飼) – połowy kormoranów. Dbałość pary cesarskiej o zachowanie pielęgnowanych od wieków tradycji pokrywa się także z ich osobistymi pasjami, do których zaliczyć można ceremonialną Hodowlę Jedwabnika (*goyōsan*, 御養蚕) prowadzoną przez cesarzową Michiko⁷. Wspiera ona w ten sposób swojego męża nie tylko w pełnieniu obowiązków państwowych,

⁴ Warto przypomnieć, że cesarz Akihito jako pierwszy japoński monarcha złożył w lipcu 2002 r. wizytę w Polsce. Stanowiła ona niejako przypieczętowanie dotychczasowych relacji oraz przyczyniła się do intensyfikacji kontaktów w sferze gospodarczej, politycznej i kulturalnej.

⁵ Pierwszym władcą, który rozpoczął pielgrzymowanie po kraju, był cesarz Meiji (1868–1912), który w 1872 r. wybrał się w czterdziestodziewięciodniową podróż po kraju. Odwiedził wtedy m.in. Ise, Kioto, Osakę, Nagasaki oraz Kagoshimę. Cesarz Hirohito rozpoczął regularne podróże po kraju w 1946 r. i, z niewielkimi przerwami, kontynuował je do 1954 r. Celem podróży była chęć przedstawienia poddanym nowego wizerunku cesarza, który w słynnej *Deklaracji Człowieczeństwa* (*Ningen sengen*, 人間宣言) wygłoszonej do narodu 1 stycznia 1946 r. zrzekł się przypisywanego mu dotąd boskiego charakteru i rozpoczął nową epokę w dziejach cesarstwa, w której cesarz stał się symbolem narodu. Patrz: *Heisei Kōshitsu Jiten* [Encyklopedia Domu Cesarskiego Ery Heisei], Shufu no Yusha, Tōkyō 1999.

⁶ Patrz: artykuł *Cesarz – wola rezygnacji z tronu za życia. Abdykacja w ciągu następnym kilku lat*, „Mainichi”, 13 lipca 2016.

⁷ Patrz: Jadwiga Rodowicz-Czechowska, *Cesarzowa i Jedwabnik. Starożytne dziedzictwo i XXI wiek*, w: Urszula Mach-Byrson, Anna Zalewska (red.), *Z chryzantemą w herbie. W 10. rocznicę wizyty Ich Cesarskich Mości, Cesarza i Cesarzowej Japonii na Uniwersytecie Warszawskim*, Katedra Japonistyki, Wydział Orientalistyczny, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2014, s. 93–111.

lecz także w mniej oficjalnej, ale równie ważnej funkcji, jaką jest podtrzymywanie japońskiej tradycji.

Ogłoszenie zamiaru abdykacji – motywacje cesarza

Ogólnonarodową dyskusję o możliwości abdykacji cesarza rozpoczęło jego wystąpienie wyemitowane przez telewizję NHK 8 sierpnia 2016 r. Choć ani razu nie pada w nim słowo „abdykacja”, cesarz wyraźnie wykluczył inną możliwość rezygnacji z tronu, jaką mogłaby być regencja. W swojej wypowiedzi stwierdził: „Istnieją pewne granice w rozwiązywaniu problemów wynikających z zaawansowanego wieku monarchy poprzez ograniczanie pełnionych przez niego obowiązków państwowych oraz innych, wynikających z bycia symbolem narodu. Nad ustanowieniem regencji można myśleć wtedy, gdy cesarz jest niepełnoletni lub gdy ciężka choroba nie pozwala mu na wypełnianie obowiązków. Nawet jednak w takich przypadkach cesarz pozostaje cesarzem do końca życia, mimo że nie jest w stanie należycie sprawować swoich powinności”⁸. Z tej wypowiedzi, której istotną część stanowią rozważania o właściwym sprawowaniu funkcji cesarza jako symbolu narodu, wynika, że głównym powodem chęci rezygnacji z tronu przez Akihito jest jego dbałość o to, aby powinność cesarska była należycie sprawowana i nieograniczona problemami wynikającymi z zaawansowanego wieku.

Pierwsze spekulacje na temat możliwej abdykacji pojawiły się w japońskich mediach na kilka tygodni przed oficjalną sierpniową wypowiedzią cesarza w tej sprawie⁹. Wiadomo było, że w prywatnych rozmowach monarcha już od kilku lat wyrażał wolę rezygnacji z tronu, ale dyskusje na ten temat nigdy nie wychodziły poza mury pałacu cesarskiego.

Do rozważań o abdykacji cesarza skłoniły zapewne przebyte przez niego choroby, które nadwątlily cesarskie zdrowie i negatywnie wpłynęły na sprawność fizyczną Akihito. Osiemdziesięcioletni cesarz przeszedł w 2003 r. operację nowotworu prostaty, a w 2012 r. został poddany operacji wszczepienia by-passów. Choroby znacznie ograniczyły jego aktywność, co zmusiło księcia Naruhito (ur. 1960),

⁸ Cała wypowiedź cesarza wraz z nagraniem wideo zarejestrowanym 7 sierpnia 2016 r. i wyemitowanym dzień później przez telewizję NHK opublikowana jest na stronie Urzędu ds. Domu Cesarskiego (Kunaichō), <http://www.kunaicho.go.jp/page/okotoba/detail/12#41>.

⁹ Jedną z najpoczytniejszych gazet w Japonii – „Asahi” – w połowie lipca 2016 r. opublikowała artykuł, w którym, powołując się na źródło w Urzędzie ds. Domu Cesarskiego, poinformowała, że cesarz w rozmowie z następcą tronu wyraził chęć rezygnacji z pełnionej funkcji. Gazeta poinformowała także, że cesarz już kilka lat wcześniej w rozmowach z najbliższym otoczeniem miał wspominać o chęci abdykacji, <http://www.asahi.com/articles/ASJ7F6DX3J7FUTIL03D.html> [dostęp 1 kwietnia 2017].

najstarszego syna Akihito i następcę tronu, do coraz częstszego zastępowania ojca podczas wizyt zagranicznych oraz uroczystości dworskich i państwowych. Nie we wszystkich jednak sytuacjach zastępstwo jest dopuszczalne. Jak wynika z przypisanej cesarzowi roli najwyższego kapłana religii shintō, niektóre rytuały wchodzące w skład tak zwanych świąt cesarskich mogą być odprawiane wyłącznie przez cesarza, którego nikt nie może zastąpić¹⁰. Każda poważniejsza niedyspozycja cesarza wzbudzała zatem już od dawna dyskusje na temat należytego sprawowania przez niego wyznaczonych przez prawo i tradycje funkcji oraz była przyczyną debat toczonych w kręgach urzędników dworskich i polityków o potrzebie ograniczenia obowiązków spoczywających na władcy. Urząd ds. Domu Cesarskiego (Kunaichō, 宮内庁) po raz pierwszy wydał dokument w sprawie ograniczenia obowiązków cesarza w 2009 r. Bezpośrednią przyczyną zredagowania dokumentu był zły stan zdrowia Akihito, spowodowany ostrym zapaleniem żołądka i dwunastnicy. Mimo poważnych dolegliwości cesarz bardzo niechętnie godził się na dalsze zmiany w kalendarzu zajęć i zaledwie tydzień po opuszczeniu szpitala wziął udział w ceremonii żałobnej upamiętniającej ofiary trzęsienia ziemi z 11 marca 2011 r. W tym samym roku, podczas konferencji prasowej zorganizowanej w przededniu siedemdziesiątych dziewiątych urodzin cesarza Akihito, władca powrócił do tematu konieczności należytego pełnienia przez niego obowiązków państwowych i zapowiedział, że nie planuje wprowadzania zasadniczych zmian w tym zakresie. Wobec zdecydowanego stanowiska cesarza wprowadzane odtąd przez Kunaichō zmiany w kalendarzu obowiązków ograniczały się do delikatnej korekty programu wydarzeń oraz do odpowiedniego rozplanowania tychże w czasie.

Dyskusje na temat gruntownych zmian w pełnionych przez cesarza funkcjach wzmożły się po tym, gdy sędziwemu monarsze zdarzyło się w 2015 r. kilkakrotnie popełnić błędy podczas okolicznościowych wystąpień. Zrodziły one obawy o zmniejszenie autorytetu władcy, o którego wzorowy wizerunek dba liczna grupa urzędników Kunaichō. Jedną z pomyłek miała miejsce podczas ceremonii zorganizowanej w Nagasaki 15 sierpnia 2015 r. w siedemdziesiątą rocznicę zakończenia II wojny światowej. Ceremonia miała na celu upamiętnienie wszystkich poległych w czasie wojny Japończyków i złożenie im hołdu. Cesarz Akihito zaczął odczytywać tekst, który wedle harmonogramu miał być odczytany dopiero po minucie ciszy. Ostatecznie cesarz przeczytał tekst dwukrotnie, przed zapowiedzianą przez

¹⁰ Świąta cesarskie (*tennō no saishi*, 天皇の祭祀) dzielą się na święta małe (*shōsai*, 小祭) oraz święta duże (*taisai*, 大祭). Różnią się one przede wszystkim tym, że obecność cesarza w celebracji świąt dużych jest obowiązkowa, podczas gdy w przypadku świąt małych może go zastąpić jednego z rytualistów (*shōten*, 掌典): szambelan lub Wielki Kapłan (*Shōtenchō*, 掌典長). Takahashi Hiroshi, *Shōchō Tennō*, s. 196. Na temat dużych i małych świąt cesarskich patrz: Murakami Shigeyoshi, *Tennō no saishi* [Świąta cesarskie], Iwanamishinsho, Tōkyō 1990.

prowadzącego ceremonię minutą ciszy i po niej. Podobna pomyłka miała miejsce podczas uroczystości w prefekturze Toyama. Cesarz, nie będąc pewny, czy program uroczystości już się zakończył, zwrócił się z tym pytaniem do marszałka lokalnego parlamentu.

Podczas konferencji prasowej poprzedzającej osiemdziesiąte drugie urodziny cesarza przyznał on, że coraz bardziej odczuwa skutki zaawansowanego wieku, który sprawia, że zdarza mu się popełniać pomyłki podczas wystąpień publicznych. Odpowiedzią na tak szczere wyznanie cesarza była ogłoszona przez Kunaichō w maju 2016 r. kolejna rewizja kalendarza cesarskich zajęć. W jej konsekwencji zaproponowano, by władca został zwolniony z obowiązku uczestnictwa w części oficjalnych wydarzeń. Niechętna reakcja cesarza sprawiła jednak, że znowu wprowadzono tylko kilka niewielkich zmian.

Z konieczności wprowadzenia modyfikacji w zakresie obowiązków pełnionych przez cesarza Akihito zdawali sobie jednak sprawę jego dwaj synowie: następca tronu książę Naruhito oraz jego młodszy brat, książę Akishino. Na jednej z konferencji prasowych książę Naruhito stwierdził, że chociaż rozumie cesarską wolę skrupulatnego wypełniania obowiązków, to ze względu na zaawansowany wiek cesarza musi być poddane pod rozwagę ograniczenie zakresu jego działalności. Książę Akishino powiedział natomiast w jednym z wywiadów, że Kunaichō powinno podejść do zagadnienia bardziej zdecydowanie niż dotychczas. Zasugerował, że w Japonii powinna się rozpocząć dyskusja o możliwości przejścia przez cesarza na emeryturę.

Reakcja społeczna na orędzie cesarza. Wątpliwości polityków

Orędzie cesarza z sierpnia 2016 r. było zaskoczeniem dla społeczeństwa japońskiego. Nieczęsto ma ono okazję słuchać publicznych przemówień władcy. Poza okolicznościowymi wystąpieniami związanymi ze świętami państwowymi lub uroczystościami na dworze cesarskim cesarz rzadko wygłasza orędzia telewizyjne do narodu. Sierpniowe wystąpienie jest dopiero drugim w trakcie niemal trzydziestoletniego panowania Akihito. Pierwsze zostało wygłoszone w marcu 2011 r. po tragedii wywołanej wielkim trzęsieniem ziemi oraz awarią w elektrowni atomowej w Fukushimaie.

Sierpniowe orędzie spotkało się z powszechnym zrozumieniem wśród japońskiego społeczeństwa. Być może stało się tak z powodu więzi, jaka łączy cesarza z narodem. Wielu Japończyków miało okazję nawiązać bezpośredni kontakt z władcą podczas jego podróży krajowych i docenić wysiłek, jaki wkłada on w pielgrzymowanie po Japonii. Nie bez wpływu na postawę społeczeństwa w tej

kwestii pozostaje też fakt, że Japonia jest jednym z najszybciej starzejących się krajów świata, gdzie wiele osób na co dzień boryka się z problemami wynikającymi z zaawansowanego wieku. Zarówno więc przywiązanie do instytucji cesarskiej, jak i czynniki demograficzne sprawiły, że zdecydowana większość Japończyków z empatią odniosła się do wystąpienia monarchy. Jak wynika z badania opinii publicznej przeprowadzonego przez dziennik „Asahi” w połowie stycznia 2017 r., Japończycy rozumieją i akceptują wyrażoną przez cesarza wolę abdykacji – 87% ankietowanych uznało, że wola cesarza powinna zostać uszanowana. Zaledwie 6% respondentów stwierdziło, że cesarz nie powinien abdykować¹¹.

Wypowiedź cesarza zdecydowanie trudniej było zaakceptować japońskim politykom, których zmusiła ona do rozpoczęcia żmudnego procesu zmian w prawodawstwie. Japońskie prawo dopuszcza jedynie regencję¹², ale nie zezwala na abdykację. Jako ostatni z prawa do regencji skorzystał cesarz Taishō (1912–1926). Od 1919 r. przestał być on *de facto* zdolny do pełnienia obowiązków państwowych ze względu na liczne problemy neurologiczne. W 1921 r. zastąpił go regent (*sesshō*, 摂政), którym został młody książę Hirohito – późniejszy cesarz Shōwa (1926–1989). Pamiętny przypadek cesarza Taishō skłonił ustawodawców do zachowania w powojennym prawodawstwie prawa do regencji. Abdykacja jednak, wykluczona w erze Meiji (明治, 1868–1912)¹³, do dzisiaj nie jest dopuszczona w japońskim prawie. Mimo że w obecnym systemie prawnym nie ma przepisów zezwalających cesarzowi na rezygnację z tronu za życia, to w sięgającej VII w. p.n.e. historii cesarstwa¹⁴ prawie połowa z panujących dotychczas 125 cesarzy abdykowała. Pierwszym władcą w historii Japonii, który ustąpił z tronu, była cesarzowa

¹¹ <http://www.asahi.com/articles/ASK1J4R62K1JUZPS003.html> [dostęp 20 kwietnia 2017].

¹² Regencja jest dopuszczona na mocy art. 16 *Aktu o Domu Cesarskim* z 1947 r. Artykuł ten określa, że regencja jest możliwa, w przypadku gdy cesarz jest niepełnoletni bądź gdy uległ poważnemu wypadkowi albo cierpi na poważną chorobę fizyczną czy psychiczną uniemożliwiającą mu pełnienie obowiązków. Internetowa wyszukiwarka japońskich aktów prawnych: <http://law.e-gov.go.jp/ht-mldata/S22/S22HO003.html> [dostęp 24 kwietnia 2017].

¹³ O restauracji czy też rewolucji Meiji i o japońskim prawodawstwie w epoce zwanej Meiji Ishin (dosłownie: „nowe rzeczy oświeconych rządów”) patrz: Rudolf Hartmann, *Geschichte des modernen Japan. Von Meiji bis Heisei*, Akademie Verlag, Berlin 1996, s. 11–78; a także Elżbieta Kostowska-Watanabe, *Transformacja Japonii w okresie Meiji i Taishō*, w: tenże, *Zmiany społeczne w Japonii w XIX i XX w.*, Universitas, Kraków, s. 13–90.

¹⁴ Zgodnie z japońską historiografią pierwszym, legendarnym władcą Japonii był cesarz Jimmu, potomek bogini Amaterasu, który, jak podają spisane w VIII w. n.e. kroniki *Nihonshoki*, rozpoczął panowanie w 660 r. p.n.e. Patrz: Jolanta Tubielewicz, *Historia Japonii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław 1984, s. 32; teźże, *Mitologia Japonii*, Wydawnictwa Filmmowe i Artystyczne, Warszawa 1986, s. 64. Patrz: również teźże, *Mężczyźni i kobiety w starożytnej Japonii*, Nozomi, Warszawa 2000; oraz Maciej Kanert, *Starożytna Japonia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Kōgyoku¹⁵. W 645 r. abdykowała, aby odzyskać władzę w 655 r. i panować przez kolejnych sześć lat pod zmienionym imieniem Seimei¹⁶. Abdykacja była bardzo częstym elementem gry politycznej w późniejszych epokach, zwłaszcza w okresie Heian, w którym rola cesarzy została ograniczona na rzecz wielkich rodów arystokratycznych sprawujących realną władzę¹⁷.

Akihito jest pierwszym od prawie dwustu lat cesarzem, który wyraził chęć zrzeczenia się tronu. Ostatnim władcą, który abdykował, był cesarz Kōkaku (1780–1817)¹⁸. Na skutek restauracji władzy cesarskiej w erze Meiji oraz umocnienia wizerunku cesarza jako potomka bogini Amaterasu w uchwalonym w 1889 r. *Akcje o Domu Cesarskim (Kōshitsutempan, 皇室典範)*¹⁹ określono, że sukcesja tytułu cesarskiego może nastąpić wyłącznie w wyniku śmierci władcy. Tym samym abdykacja została zabroniona jako potencjalny destabilizator władzy cesarskiej. Z tej samej przyczyny nie została ona prawnie dopuszczona także w nowej wersji aktu, która weszła w życie w 1947 r. i do dzisiaj jest, obok konstytucji, głównym dokumentem regulującym władzę cesarską. W czasach powojennych możliwość abdykacji cesarza rozważano w okresie okupacji amerykańskiej (1945–1952)²⁰, ale Naczelne Dowództwo Sił Sprzymierzonych nie zdecydowało się na ten krok, uznając, że obalenie systemu cesarskiego mogłoby doprowadzić do destabilizacji sytuacji politycznej i społecznej Japonii²¹.

¹⁵ Karolina Broma-Smenda, *Władczynie w starożytnej Japonii*, w: Maciej Klimiuk (red.), *Azja i Afryka. Religie – kultury – języki*, Wydział Orientalistyczny, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2013, s. 193–194.

¹⁶ Delmer M. Brown, Ichirō Ishida, *The Future and the Past. Translation and the Study of the Gukanshō, an Interpretative History of Japan Written in 1219*, University of California, Berkeley 1979, s. 265–267.

¹⁷ John Whitney Hall, *Japonia od czasów najdawniejszych do dzisiaj*, przekł. Krystyna Czyżewska-Madajewicz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1979, s. 59–67.

¹⁸ Patrz: wykaz cesarzy, którzy abdykowali w przeszłości, w materiałach uzupełniających do raportu końcowego wydanego przez zespół ds. abdykacji, opublikowanego na stronie Kancelarii Premiera w dniu 21 kwietnia 2017 r., http://www.kantei.go.jp/jp/singi/koumu_keigen/pdf/sankousiryoushiyou.pdf, s. 79.

¹⁹ Dokument zawiera szczegółowy zbiór praw dotyczący rodziny cesarskiej. Po wojnie w 1947 r. również został wydany akt o tej samej nazwie i podobnej treści, ale w skróconej formie.

²⁰ Na temat amerykańskiej okupacji Japonii patrz: Douglas MacArthur, *Reminiscences*, Da Capo Press, New York 1964; Andrew Gordon, *Nowożytna historia Japonii*, przekł. Iwona Merklejn, PIW, Warszawa 2010; J.W. Hall, *Japonia od czasów...: Vlasta Hilská, Dzieje i kultura narodu japońskiego. Krótki zarys*, przekł. Stanisław Gawłowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957; Mikołaj Kukowski, *Wpływ zewnętrzny oraz historyczne uwarunkowania rozwoju Japonii*, http://www.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/dokumenty/czasopisma/mysl-ekonomiczna-polityczna/2014/MEiP_2_7_2014_Kukowski.pdf [dostęp 29 kwietnia 2017].

²¹ Katarzyna Starecka, *Geneza systemu cesarza-symbolu*, w: U. Mach-Byrson, A. Zalewska (red.), *Z chryzantemą w herbie...*, s. 63–67.

Wystąpienie cesarza zostało skrytykowane przez najbardziej konserwatywne i skrajnie prawicowe ugrupowania polityczne. Politycy stwierdzili, że cesarz nie powinien publicznie wyrażać swojej woli, a tym bardziej odnosić się krytycznie do kwestii regencji, która jest dozwolona na mocy obecnie obowiązującego prawa. Wola cesarza została oceniona jako sprzeczna z japońską konstytucją, zwłaszcza z jej artykułem 4, który pozbawił cesarza prawa do ingerencji w politykę państwa²². Wypowiedź cesarza została uznana za taką ingerencję i nie był to pierwszy raz, kiedy konserwatywne środowiska wysunęły oskarżenie pod jego adresem. Te same zarzuty pojawiły się po wypowiedzi Akihito z 2013 r., kiedy podczas konferencji prasowej cesarz chwalił obecnie obowiązującą konstytucję, mówiąc: „Po II wojnie światowej, podczas amerykańskiej okupacji, uznając pokój oraz demokrację za wartości, których należy strzec, Japonia stworzyła nową konstytucję i wdrożyła reformy kształtujące oblicze dzisiejszego kraju”²³. Słowa te zostały zinterpretowane jako pochwała konstytucji narzuconej przez amerykańskiego okupanta²⁴ i jednocześnie jako zarzut wobec premiera Shinzō Abe, który pracuje nad wprowadzeniem zmian do dokumentu.

Być może ogłoszona przez cesarza wola abdykacji jest w pewnym stopniu podyktowana jego niechęcią wobec polityki prowadzonej przez obecny rząd premiera Abe. Polemika dotyczy głównie artykułu 9 konstytucji, który, ku zadowoleniu cesarza, wyklucza możliwość prowadzenia przez Japonię wojny. Do niedawna jeszcze obóz rządzący planował rewizję konstytucji pod kątem zmiany brzmienia artykułu 9²⁵, uzasadniając swoje stanowisko niekorzystną dla Japonii sytuacją geopolityczną i wynikającą z niej potrzebą wzmocnienia obronności państwa. Rządowe plany pozbawienia konstytucji jej pacyfistycznego charakteru spotykały się z dużym sprzeciwem społecznym i zapewne także z dezaprobatą cesarza, który niejednokrotnie w swoich wypowiedziach podkreślał wartość dokumentu, uznając go za godny dumy narodowej Japończyków²⁶. Z badań opinii publicznej przeprowadzonych

²² *Konstytucja...*

²³ <http://www.kunaicho.go.jp/okotoba/01/kaiken/kaiken-h25e.html> [dostęp 20 kwietnia 2017].

²⁴ Rola Japończyków w tworzeniu powojennej konstytucji sprowadziła się do tłumaczenia tekstu napisanego przez Amerykanów. Patrz: Ewa Pałasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, *Japonia, Historia państw świata w XX wieku*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004, s. 200.

²⁵ Chcąc złagodzić polemikę wokół zmiany w art. 9, premier Abe podczas wystąpienia z okazji Święta Konstytucji (Kenpō Kinenbi, 憲法記念日) zadeklarował chęć pozostawienia zapisów art. 9 w istniejącym kształcie, przy jednoczesnym dopisaniu do niego kilku nowych punktów w celu pełnej legalizacji działań Japońskich Sił Samoobrony. Badania z połowy maja, a więc bezpośrednio po tym wystąpieniu, wykazują przewagę zwolenników zmiany konstytucji bądź znaczący wzrost osób akceptujących zaproponowane zmiany, <https://www.fnn-news.com/yoron/inquiry170515.html> [dostęp 14 czerwca 2017].

²⁶ Fukuda Mitsuo, *Dai kyūjō wa Nihonjin no hokori* [Artykuł 9 powodem japońskiej dumy], Chōeisha, Tōkyō 2004.

w drugiej połowie kwietnia 2017 r. przez dziennik „Mainichi” wynika, że prawie połowa społeczeństwa (46%) była przeciwna jakimkolwiek zmianom w tym artykule²⁷. Francuski historyk Pierre-François Souyri zwraca uwagę na fakt, że wyrażona przez cesarza w sierpniu 2016 r. wola abdykacji „mogłaby być postrzegana jako zamiar zasygnalizowania niechęci do złożenia podpisu pod nowelizacją konstytucji wprowadzającą zmiany w artykule 9”²⁸.

Oprócz głosów krytycznych względem publicznego wyznania cesarza słychać jednak również te broniące jego postawy. Hara Takeshi, politolog, profesor honorowy Uniwersytetu Meiji Gakuin, twierdzi, że choć od ponad pięciu lat cesarz przy różnych nieoficjalnych okazjach wspominał o chęci abdykacji, rząd w żaden sposób nie ustosunkował się do jego sugestii i swoją biernością niejako „zmusił” cesarza do wyrażenia woli publicznie²⁹.

Aby uniknąć kontrowersyjnego tematu abdykacji, premier Abe w odpowiedzi na orędzie cesarza z 8 sierpnia 2016 r. powołał zespół ds. zmniejszenia obciążeń cesarskich wynikających z pełnienia oficjalnych funkcji (Tennō no kōmu no futankeigentō ni kansuru yūshikisha kaigi, 天皇の公務の負担軽減等に関する有識者会議)³⁰, którego zadaniem miało być ograniczenie ilości obowiązków cesarza. Z czasem jednak obowiązkiem zespołu stało się wypracowanie i przedstawienie rekomendacji dotyczących prawnego unormowania kwestii abdykacji. Pierwsze posiedzenie zespołu odbyło się 17 października 2016 r. Do końca kwietnia 2017 r. odbyło się czternaście spotkań³¹, podczas których dyskutowano nad prawną regulacją abdykacji. Pozostawiona jednak do dzisiaj w niezmienionej formie nazwa zespołu świadczy o dużej rezerwie japońskich polityków do apelu Akihito. Pracom zespołu złożonego z ekspertów pochodzących ze środowiska akademickiego³² przewodniczył Imai Kei – honorowy prezes Japońskiej Federacji Biznesu (Nippon Keidanren, 日本経団連).

²⁷ <https://mainichi.jp/articles/20170503/ddn/001/010/021000c> [dostęp 4 maja 2017].

²⁸ Arnaud Vaulerin, *Pourquoi le Japon va-t-il changer d'empereur?*, http://www.liberation.fr/planete/2017/01/13/pourquoi-le-japon-va-t-il-changer-d-empereur_1541232 [dostęp 21 kwietnia 2017].

²⁹ Wywiad z prof. Hara Takeshim opublikowany w gazecie „Asahi” 28 sierpnia 2016, <https://mainichi.jp/articles/20160827/ddm/014/040/015000c> [dostęp 21 kwietnia 2017].

³⁰ <http://www.tokyo-np.co.jp/article/politics/list/201612/CK2016123002000129.html> [dostęp 12 kwietnia 2017].

³¹ Patrz: kalendarium spotkań zespołu umieszczone na oficjalnej stronie Kancelarii Premiera: http://www.kantei.go.jp/jp/singi/koumu_keigen/kaisai.html [dostęp 19 kwietnia 2017].

³² W skład zespołu, oprócz przewodniczącego, wchodzi także: jego zastępca Takashi Mikuriya (politolog, profesor emerytowany Uniwersytetu Tokijskiego), Obata Junko (profesor prawa, Uniwersytet Sophia), Atsushi Seike (profesor ekonomii, rektor Uniwersytetu Keio), Midori Miyazaki (profesor politologii, kierownik Wydziału Spraw Międzynarodowych Uniwersytetu Handlowego Chiba), Yamauchi Masayuki (historyk, emerytowany profesor Uniwersytetu Tokijskiego), <http://www.sankei.com/politics/news/160923/plt1609230015-n1.html> [dostęp 12 marca 2017].

Równoległe z pracami zespołu dyskusje toczyły się także wśród japońskich parlamentarzystów, którzy podczas regularnych spotkań pod przewodnictwem marszałków obu izb parlamentarnych wymieniali poglądy na temat sposobu legalizacji abdykacji. Głównym problemem było wypracowanie prawnego rozwiązania, które nie stałoby w sprzeczności z konstytucją i nie zmuszało do jej nowelizacji.

Propozycje zmian ustawodawczych umożliwiających abdykację

Wśród polityków uformowały się dwie frakcje. Pierwsza z nich, wspierana przez koalicję rządzącą złożoną z Partii Liberalno-Demokratycznej (Jimintō, 自民党) i Partii Kōmeitō (公明党), opowiedziała się za opracowaniem specjalnej ustawy, która dopuściłaby jednorazową możliwość abdykacji. Druga frakcja, stworzona przez dwie partie opozycyjne – Partię Demokratyczną (Minshintō, 民進党) oraz Japońską Partię Komunistyczną (Kyōsantō, 共産党) – postulowała nowelizację obecnego *Aktu o Domu Cesarskim* w taki sposób, aby możliwość abdykacji została uznana za prawomocną na zawsze.

Zwolennicy pierwszej opcji zwracali uwagę na fakt, że nowelizacja wyżej wspomnianego aktu byłaby procesem bardzo czasochłonnym i opóźniłaby możliwość rychłej abdykacji Akihito, zgodnej z wyrażoną przez niego wolą. Niechęć partii rządzącej do trwałego zalegalizowania abdykacji wynikała także z obawy o możliwość nadużywania takiego prawa w przyszłości przez partie, które chciałyby zmusić władcę do rezygnacji z tronu. W konsekwencji mogłoby to zagrozić ciągłości linii cesarskiej.

Głównym argumentem drugiej frakcji było powoływanie się na artykuł 2 konstytucji wskazujący *Akt o Domu Cesarskim* jako jedyny regulujący kwestie sukcesji tronu. Zdaniem partii opozycyjnych przepisy zezwalające na abdykację powinny zatem zostać uwzględnione właśnie w tym dokumencie, gdyż przyjęcie odrębnej ustawy w tej sprawie byłoby złamaniem zapisów konstytucyjnych.

Zastrzeżenia partii rządzącej dotyczące wprowadzenia takiej ustawy budziło określenie warunków, na jakich abdykacja byłaby dopuszczalna. W wywiadzie udzielonym pod koniec grudnia 2016 r. gazecie „Tokyo” Takashi Mikuriya, wiceprzewodniczący zespołu doradczego, poruszył kwestię określenia granicy wiekowej uprawniającej do abdykacji³³. Aby uniknąć przypadków zbyt wczesnej abdykacji, granica ta nie powinna być zbyt niska, ale, z drugiej strony, jej arbitralne wytyczenie mogłoby wykluczyć możliwość dalszego panowania władcy, który mimo zaawansowanego wieku czułby się na siłach sprawować urząd.

³³ <http://www.tokyo-np.co.jp/article/politics/list/201612/CK2016123002000129.html> [dostęp 14 kwietnia 2017].

W odpowiedzi na wskazane przez obóz rządzący problemy z określeniem warunków abdykacji podczas jednego z posiedzeń Partia Demokratyczna zasugerowała, aby decyzję o abdykacji uzależnić od woli cesarza. Propozycja ta spotkała się jednak z ostrą krytyką partii rządzącej. Powołała się ona na artykuł 4 konstytucji, który zabrania cesarzowi angażowania się w sprawy polityczne kraju i z tego powodu wykluczyła możliwość uzależnienia decyzji od woli monarchy.

Dyskusje wokół zgodności z konstytucją proponowanych przez obie strony rozwiązań prawnych długo utrudniały znalezienie kompromisu. Szansa na wyjście z impasu w negocjacjach pojawiła się dopiero wówczas, gdy partia rządząca zaproponowała włączenie do obecnego *Aktu o Domu Cesarskim* klauzuli odsyłającej do tak zwanej specjalnej ustawy (*tokubetsuhō*, 特別法) zezwalającej na jednorazową abdykację. Specjalna ustawa miałaby stanowić podstawę do rozpatrywania ewentualnych przypadków abdykacji w przyszłości.

Do propozycji rządowej pozytywnie odniosła się Japońska Partia Komunistyczna, która na posiedzeniu 4 marca 2017 r. po raz pierwszy zajęła ugodowe stanowisko w sprawie. Dzięki temu, podczas posiedzenia obu izb parlamentu 17 marca, partie opozycyjne przystały na tymczasowe rozwiązanie proponowane przez partię rządzącą, czyli na dodanie do obecnego aktu specjalnej ustawy zezwalającej na jednorazową abdykację. Za dwustopniowym procesem wprowadzenia w japońskim ustawodawstwie prawa do abdykacji, polegającym na utworzeniu w pierwszej kolejności specjalnej ustawy jako wstępu do trwałej zmiany prawa w tym zakresie poprzez nowelizację *Aktu o Domu Cesarskim*, opowiadało się także wielu specjalistów w trakcie prac zespołu doradczego powołanego przez premiera Abe.

Przygotowany przez obie izby parlamentu zbiór rekomendacji dotyczących utworzenia specjalnej ustawy został 18 marca przedłożony gabinetowi premiera Shinzō Abe, który po przeszło dwumiesięcznych pracach przyjął projekt ustawy podczas posiedzenia 19 maja. Ustawa została ostatecznie uchwalona przez japoński parlament 9 czerwca 2017 r., dzięki czemu abdykacja w przypadku obecnego cesarza została prawnie zalegalizowana.

Przyjęta przez japoński parlament ustawa składa się z dziesięciu artykułów. Aby uniknąć kontrowersji związanych z ewentualnymi zarzutami o dyktat woli cesarza, w pierwszym artykule projektu ustawy znalazł się zapis o przeprowadzeniu abdykacji na podstawie zgody i powszechnego zrozumienia społecznego woli cesarza (*kokumin no rikai to kyōkan*, 国民の理解と共感). Jeden z artykułów poświęcony został oficjalnemu tytułowi, jakim ma się posługiwać cesarz Akihito po abdykacji. Ma zostać przywrócony w tym celu tytuł excesarza (*jōkō*, 上皇), używany już niejednokrotnie w historii Japonii. Został on stworzony w VII w., kiedy po raz pierwszy nadano go cesarzowej Jitō (686–697). Ostatnim używającym go cesarzem był wspomniany Kōkaku, który abdykował dwieście lat temu, w 1817 r. Data

abdykacji nie została podana w ustawie – zostanie ona określona na mocy odrębnego rządowego rozporządzenia po konsultacjach przeprowadzonych przez premiera z członkami Rady Domu Cesarskiego (Kōshitsu Kaigi, 皇室会議)³⁴. W ustawie określone zostały jedynie ramy czasowe, wskazujące, że dzień abdykacji nie może zostać ogłoszony później niż w okresie trzech lat od daty jej uchwalenia. Z obecnych ustaleń rządowych wynika, że abdykacja nastąpi 30 kwietnia 2019 r., a nowy cesarz przejmie obowiązki 1 maja.

Analizując wyniki badań opinii publicznej przeprowadzonych w ostatnich miesiącach przez najpoczytniejsze gazety w Japonii: „Yomiuri”, „Mainichi” oraz „Asahi”³⁵, widzimy, że zdecydowana większość badanych popiera stworzenie ram prawnych, które wprowadzą na stałe do japońskiego ustawodawstwa możliwość abdykacji. W ankiecie przeprowadzonej na początku listopada 2016 r. przez „Mainichi” aż 66% respondentów opowiedziało się za umożliwieniem abdykacji wszystkim cesarzom w przyszłości. Jedynie 18% uważało, że zmiany prawne powinny zostać wprowadzone wyłącznie jednorazowo w przypadku obecnego cesarza. Tak też się stanie, gdyż zmiany w obecnym prawie zostaną na razie ograniczone do prawa do abdykacji przez aktualnie panującego władcę. Można jednak przypuszczać, że są one zaczątkiem trwałych zmian. Rządzący zdają sobie sprawę z faktu, że wobec zwiększającej się długości życia w Japonii potrzeba wprowadzenia na stałe prawa do abdykacji jest nieunikniona. Niemłody już książę Naruhito, który zasiądzie na tronie zapewne jako blisko sześćdziesięciolatek, może również w przyszłości stanąć przed dylematem podjęcia decyzji o abdykacji z powodu zaawansowanego wieku.

Geneza systemu „jedno panowanie – jedna era” oraz nazewnictwo er

Abdykacja cesarza Akihito będzie oznaczać koniec ery Heisei, która zgodnie z obecnym systemem „jedno panowanie – jedna era” wyznaczała lata sprawowania przez niego władzy. Zwyczaj stosowania kalendarza er, które określają okres panowania władców, został przez Japończyków zapożyczony ze starożytnych Chin. Cesarz był tam uznawany nie tylko za pana ludu, lecz także za władcę czasu, który kontrolował jego upływ³⁶. Pierwszą erą w kalendarzu chińskim była era Jianyuan

³⁴ Rada Domu Cesarskiego została powołana w 1947 r. na mocy nowego *Aktu o Domu Cesarskim*. Łącznie z przewodniczącym, którym jest premier, rada składa się z dziesięciu członków, w tym z dwóch przedstawicieli rodziny cesarskiej oraz z przedstawicieli parlamentu, Urzędu ds. Domu Cesarskiego oraz władz sądowniczych.

³⁵ Zestawienie wyników ankiet znajduje się na stronie internetowej Kancelarii Premiera, http://www.kantei.go.jp/jp/singi/koumu_keigen/dai7/sankou3.pdf [dostęp 24 kwietnia 2017].

³⁶ „Nikkei”, 22 stycznia 2017.

(140–135 p.n.e.) za czasów dynastii Han (206 p.n.e.–220 n.e.). Przypadła na jeden z okresów panowania cesarza Wudi, żyjącego w latach 141–87 p.n.e. Zainicjował on zwyczaj nadawania przez cesarzy nazw erom (*nianhao*). Cesarz mógł ponadto nadawać nazwy poszczególnym okresom swojego panowania. W Chinach tradycja ta przetrwała aż do schyłku dynastii Qing (1644–1912).

Do Japonii zwyczaj nadawania nazw okresom panowania władców dotarł dopiero w 645 r. Pierwsza era nosiła nazwę *Taika* (大化). Określała panowanie cesarza Kōtoku (645–654), swoje znaczenie – „wielka zmiana” – zawdzięcza zaś przeprowadzonym wówczas licznym reformom³⁷. Od tamtej pory aż po obecne czasy łączna liczba er wynosi 247. Tak duża liczba jest związana z faktem, że w zależności od różnego rodzaju wydarzeń (pożary, wojny, epidemie, katastrofy naturalne itd.) okres panowania jednego cesarza mógł być podzielony na kilka lub nawet na kilkanaście er.

System „jedno panowanie – jedna era” (*issei ichigen*, 一世一元) został wprowadzony dopiero na początku ery Meiji, czyli w 1868 r. Stanowił on jeden z ważnych elementów restauracji władzy cesarskiej i miał służyć wzmocnieniu wizerunku cesarza³⁸. Od tamtej pory nazwa ery ma stanowić swoiste odzwierciedlenie danych czasów oraz być wyznacznikiem wartości, na jakie dany cesarz kładzie szczególny nacisk w swoim panowaniu.

Na nazewnictwo er w Japonii duży wpływ wywierają również stare kroniki chińskie. Stanowią one częste źródło, w którym poszukuje się znaków, z jakich ma się składać nazwa ery. Przykładem jest nazwa obecnej ery Heisei (平成), do której zaczerpnięto znaki z dwóch starych kronik chińskich: *Zapisków historyka* (*Shiji*) oraz *Księgi dokumentów* (*Shujing*)³⁹. Znaczenie dwóch znaków można odczytywać jako „osiągnięcie pokoju” lub „tworzenie pokoju”. Wybór takiej nazwy wydaje się adekwatny do działań na rzecz niesienia pokoju, podejmowanych przez obecnego cesarza. Pragnie on odmienić wizerunek cesarza, naznaczony

³⁷ Reformy Wielkiej Zmiany (*Taika no kaishin*, 大化の改新) to nazwa procesu przemian społeczno-politycznych, jakie zaszły w drugiej połowie VII w., które zmierzały do utworzenia scentralizowanego państwa; J. Tubielewicz, *Historia Japonii...*, s. 55.

³⁸ Patrz: Ewa Pałasz-Rutkowska, *Cesarz Meiji (1852–1912). Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.

³⁹ O wyborze nazwy ery Heisei patrz: E. Pałasz-Rutkowska, *Intronizacja w erze Heisei. Tradycja i zmiany*, w: Katarzyna Starecka, Agnieszka Żuławska-Umeda (red.), *Japonia ery Heisei. Aliencje i powroty*, „Japonica”, Katedra Japonistyki, Wydział Orientalistyczny, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, s. 45.

w przeszłości brzemieniem odpowiedzialności za prowadzenie wojny⁴⁰. Podczas wystąpień publicznych w kraju i za granicą cesarz stale podkreślał, że pokój stanowi wartość najwyższą.

Kwestia nazewnictwa okresów panowań poszczególnych cesarzy została po raz pierwszy prawnie uregulowana w erze Meiji w tak zwanym starym *Akcie o Domu Cesarskim* z 1889 r. Ze względu na fakt, że w nowej wersji przepisów z 1947 r. nie znalazł się żaden zapis dotyczący tej kwestii, w 1979 r. parlament przyjął *Ustawę o erach* (*Gengōhō*, 元号法)⁴¹. Dokument ten jest najkrótszą ustawą w japońskim prawodawstwie. Składa się zaledwie z dwóch krótkich artykułów. Stanowią one, że nowa era jest ustanawiana jedynie w przypadku sukcesji tronu cesarskiego, na podstawie rozporządzenia rządowego. Równoległe z ustawą gabinet premiera Ōhira opracował także wytyczne, zgodnie z którymi nazwa powinna się kojarzyć pozytywnie, lecz być pozbawiona konotacji z przemysłem rozrywkowym. Winna składać się z dwóch łatwych do przeczytania i napisania znaków, których złożenie nie zostało do tej pory użyte do nazwania innej ery.

Ze względu na fakt, że początek nowego okresu historycznego wyznaczała najczęściej śmierć cesarza, ery zmieniały się zazwyczaj w ciągu roku kalendarzowego. Niejednokrotnie zdarzało się zatem, że ten sam rok był jednocześnie ostatnim rokiem starej i pierwszym rokiem nowej ery⁴². Powodowało to wiele komplikacji w liczeniu lat. Aby uniknąć niedogodności, obecny rząd premiera Abe rozpoczął już przygotowania do utworzenia nazwy nowej ery. Zgodnie z planami ma ona zostać ogłoszona jesienią 2018 r. Zważywszy na długi proces decyzyjny, który towarzyszył wyborowi nazwy ery Heisei⁴³, wydaje się, że planowany obecnie

⁴⁰ Noriko Kawamura, *Emperor Hirohito and the Pacific War*, University of Washington Press, London 2015; Jean-Louis Margolin, *Japonia 1937–1945. Wojna Armii Cesarza*, przekł. Agnieszka Rurarz, Joanna Paulina Rurarz, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2009.

⁴¹ Internetowa wyszukiwarka japońskich aktów prawnych, <http://law.e-gov.go.jp/htmldata/S54/S54HO043.html> [dostęp 24 kwietnia 2017].

⁴² Przykładem takiej sytuacji może być np. rok 1926, w którym nastąpiła zmiana nazw er w związku ze śmiercią cesarza Taishō 25 grudnia. Rok ten był więc jednocześnie ostatnim rokiem ery Taishō i pierwszym rokiem ery Shōwa. Pierwszy rok ery Shōwa trwał jednak zaledwie siedem dni, gdyż zgodnie ze współczesną praktyką lata poszczególnych er zmieniają się zgodnie ze zmianą lat w kalendarzu gregoriańskim.

⁴³ Drobiazgowo przygotowania do zmiany ery zostały przez japoński rząd rozpoczęte na długo przed śmiercią cesarza Hirohito 7 stycznia 1989 r. Grupa naukowców, głównie historyków oraz znawców pisma chińskiego przez wiele miesięcy pracowała nad wyborem nazwy. Spośród wielu możliwości we wrześniu 1988 r., kiedy stan zdrowia cesarza zdecydowanie się pogorszył, wyłoniono trzy nazwy. Pomysłodawcą ostatecznie wybranej w dniu śmierci cesarza nazwy Heisei był profesor honorowy Uniwersytetu Tokijskiego, Tatsuro Yamamoto, badacz historii Azji Wschodniej. Nazwa wybrana została przez powołany specjalnie w tym celu zespół ośmiu wysokich rangą urzędników. Pięciu z nich zagłosowało na nazwę Heisei, uzasadniając wybór faktem, że dwie pozostałe nazwy zaczynały się na literę „s”, podobnie jak dobiegająca wówczas końca era Shōwa. Wybór podobnie

okres prac przygotowawczych, w czasie którego ma zostać ustalona nazwa nowej ery, nie jest długi.

Pierwsze informacje o zmianie ery pojawiły się w japońskiej prasie w styczniu 2017 r.⁴⁴ i początkowo wskazywaną datą był 1 stycznia.

Informacje o rychłym końcu obecnej ery wywołały falę spekulacji dotyczących nowej nazwy. Analizie poddano najczęściej wybierane do tej pory znaki. Spośród siedemdziesięciu dwóch znaków użytych do stworzenia nazw 247 dotychczasowych er rekordzistami są: użyty dwudziestodwukrotnie znak *ei* (永) oznaczający „wieczność” oraz znaki *gen* (元) i *ten* (天), znaczące kolejno: „podstawa” i „niebo, niebiański”, użyte dwadzieścia siedem razy. Ze względu na to, że znak [平] wchodzący w skład nazwy obecnej ery został użyty dwunastokrotnie, można przypuszczać, że nowa era również będzie składała się ze znaków wybranych już kilkakrotnie. Być może do grona kandydatów dołączą także znaki brane pod uwagę przy wyborze nazwy obecnej ery⁴⁵.

Książę Naruhito – sylwetka przeszłego władcy

Następca tronu książę Naruhito (ur. 1960) jest pierwszym z czterech członków rodziny cesarskiej mających prawo do jego dziedziczenia. Pozostali to jego młodszy brat, książę Akishino, syn księcia Akishino – Hisahito oraz młodszy brat obecnego cesarza – książę Hitachi. Ponieważ kobiety w Japonii nie posiadają prawa do dziedziczenia tronu, książę Hisahito jest jedynym z czworga wnuków cesarza, którzy mogą kandydować do tronu.

Pięćdziesięciosiedmioletni książę Naruhito, poza obowiązkami wynikającymi z zadań przypisanych następcy tronu, wiele czasu poświęca swoim pasjom artystycznym i naukowym. W rodzinnej orkiestrze cesarskiej, w której Akihito gra na wiolonczeli, cesarzowa na fortepianie i harfie, książę Naruhito gra na altówce. Jest on także chwalonym członkiem orkiestry uczelni Gakūshuin, której jest absolwentem. Były zastępca dyrektora tej orkiestry, Yū Kamata, który zna księcia od ponad trzydziestu lat, ocenia go jako człowieka „przede wszystkim poważnego,

brzmiającej nazwy mógłby w przyszłości zrodzić trudność z rozróżnieniem dwóch następujących po sobie okresów historycznych. Ustanowienie nowej ery, zgodnie z prawem, przypieczętowano wydaniem rządowego rozporządzenia, a nazwa nowej ery została podana do publicznej wiadomości przez głównego sekretarza gabinetu Keizō Obuchi. Wystąpienie telewizyjne, podczas którego trzyma on w obu rękach oprawioną kartkę z napisanymi przez rządowego kaligrafa Junichi Katō dwoma znakami nowej ery, stało się symbolem kolejnego okresu w dziejach Japonii, a sam Obuchi przeszedł do historii jako jeden z najlepiej rozpoznawalnych japońskich polityków.

⁴⁴ <http://www.asahi.com/articles/ASK1B5R9QK1BUTFK00P.html> [dostęp 11 marca 2017].

⁴⁵ Pozostali kandydaci to 修文 oraz 正化, „Nikkei”, 22 stycznia 2017.

pełnego zapału do nauki, pilnie studiującego technikę gry oraz chętnie korzystającego z rad innych muzyków⁴⁶. Kamata opisuje księcia jako „bardzo wytrwałego i nieuciekającego od problemów”⁴⁷, których ma niemało. Jednym z nich jest choroba żony Masako cierpiącej na depresję. Sprawia ona, że Masako już od wielu lat bierze udział w publicznych wydarzeniach w ograniczonym stopniu. Książę, mimo krytyki nieobecności Masako na dworskich uroczystościach, płynącej zarówno ze strony dworskich urzędników, jak i części mediów, niejednokrotnie publicznie bronił żony, konsekwentnie wspierając ją w chorobie. Naruhito nie unika także poruszania trudnych tematów związanych z historią kraju. Powszechnie znane są jego wypowiedzi na temat japońskich podręczników do historii, które powinny według niego przekazywać prawdę historyczną nieskażoną próbami wybielania lub też pomijania milczeniem niektórych niewygodnych dla Japonii zdarzeń z przeszłości. Przy okazji siedemdziesiątej rocznicy zakończenia II wojny światowej w 2015 r. książę wiele razy podkreślał, że społeczeństwo japońskie powinno pielęgnować pamięć o wojnie, aby nigdy już do niej nie dopuścić. Na podstawie tych wypowiedzi można wywnioskować, że podobnie jak jego ojciec będzie starał się strzec pacyfistycznego wizerunku powojennej Japonii. Otwarte pozostaje jedynie pytanie, czy wobec zamiarów nowelizacji konstytucji przez obecny rząd Japonii uda się utrzymać ten wizerunek oraz czy i w jakim stopniu na jego kreowanie będzie miał wpływ przysły cesarz.

Książę Naruhito jest pierwszym następcą tronu wychowanym samodzielnie przez rodziców, bez udziału mamek i innych dam dworu, którym zwykło się powierzać opiekę nad cesarskimi dziećmi. Cesarska para starała się wychowywać małego Naruhito jak zwykle dziecko. Dlatego, podobnie jak inne czterolatki, książę uczęszczał do przedszkola. Podlegało ono elitarnej szkole Gakushūin, do której posyłano dzieci z rodziny cesarskiej.

Młody książę odbył swoją pierwszą zagraniczną podróż w czasach licealnych – w roku 1974, a pierwszym krajem, który odwiedził, była Australia. Dwa lata później pojechał w pierwszą podróż do Europy, gdzie zwiedził Belgię i Hiszpanię. Od tamtej pory Naruhito regularnie wyjeżdżał w podróże zagraniczne zarówno w celach prywatnych, naukowych, jak i w ramach oficjalnych wizyt, które od 1989 r. składał jako następca tronu.

Po ukończeniu szkoły średniej Naruhito rozpoczął studia historyczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Gakushūin. Po ich ukończeniu, w latach 2005–2006 oraz 2008–2015, prowadził wykłady dla studentek Żeńskiego Uniwersytetu Gakushūin⁴⁸.

⁴⁶ <http://www.asahi.com/articles/ASK2755LNK27UTIL038.html> [dostęp 3 marca 2017].

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ <http://www.kunaicho.go.jp/e-about/activity/activity02.html> [dostęp 12 kwietnia 2017].

Naruhito jest także cenionym specjalistą do spraw związanych z gospodarką wodną. Podczas zagranicznych wizyt chętnie zwiedza instalacje infrastruktury wodnej. Jest także pierwszym członkiem rodziny cesarskiej, który w marcu 2009 r. w siedzibie ONZ w Nowym Jorku wygłosił jako główny prelegent wykład na temat historii klęsk żywiołowych i katastrof wodnych⁴⁹. Książę interesował się tematyką związaną z gospodarką wodną od czasów studenckich. Pracę magisterską napisał o średniowiecznej żegludze morskiej po Wewnętrznym Morzu Japońskim. Również w czasie studiów na uczelni w Oxfordzie (1983–1985) napisał w języku angielskim pracę naukową zatytułowaną *Tamiza jako autostrada*, bardzo wysoko ocenioną przez recenzentów. Jeden z wykładowców na Uniwersytecie Gakushūin, profesor Motohisa Yasuda, chwalił swojego studenta w następujących słowach: „Był on bardzo pilny i spokojny [...]. Byłem zawsze pod wrażeniem pięknego języka, jakim mówił. Nie używał slangu młodzieżowego ani żadnych modnych kolokwializmów. Był bardzo dobrze wychowany”⁵⁰.

Po zakończonych studiach w Japonii książę przebywał także na dwuletnim stażu naukowym na Oxfordzie oraz w Kolegium Mertona. Studia w Wielkiej Brytanii były dla niego okresem intensywnych podróży po Europie. Naruhito odwiedził wówczas między innymi Holandię, Norwegię, Hiszpanię, Czechy, Węgry i Stany Zjednoczone, gdzie spotkał się z prezydentem Ronaldem Reaganem.

Na długo przed przejściem funkcji następcy tronu książę Naruhito miał własną wizję roli, jaką rodzina cesarska powinna odgrywać w japońskim społeczeństwie. W jednym z wywiadów⁵¹, nawiązując do postawy swojego ojca, wskazał na potrzebę utrzymywania bliskiego kontaktu ze społeczeństwem (*kokumin to issho ni ayumu kōshitsu*, 国民と一緒に歩む皇室). Naruhito mówił: „uważam, że bardzo ważne jest wykorzystanie różnych okazji ku temu, aby mieć możliwość kontaktu z jak największą liczbą obywateli”⁵². Wypowiedź ta, choć wygłoszona zanim Naruhito stał się następcą tronu, określa być może prospołeczny charakter jego przyszłego panowania.

Naruhito, w zastępstwie cesarza, sprawował obowiązki państwowe jeszcze przed objęciem funkcji następcy tronu. Na początku października 1989 r., kiedy Akihito, zastępujący swojego ciężko chorego wtedy ojca, cesarza Hirohito, udał się z kilkudniową wizytą do Stanów Zjednoczonych, powierzył Naruhito wiele pełnionych przez siebie obowiązków. Następnie, już jako następcą tronu, Naruhito powołał

⁴⁹ <http://www.kunaicho.go.jp/e-okotoba/02/address/koen-h21az-mizuforum5th.html> [dostęp 6 maja 2017].

⁵⁰ Ben Hills, *Princess Masako, Prisoner of the Chrysanthemum Throne*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York 2006, s. 82.

⁵¹ *Heisei Kōshitsu Jiten...*, s. 93.

⁵² Tamże.

przygotowywał się i nabierał doświadczenia niezbędnego do objęcia najwyższej funkcji w państwie. Od prawie dwudziestu lat Naruhito uczestniczy w przyjęciach i bankietach dworskich, przyjmuje zagranicznych gości oraz, w zastępstwie cesarza, odbywa zagraniczne podróże. Naruhito towarzyszy także cesarzowi we wspólnym celebrowaniu świąt cesarskich (*tennō no saishi*) w przybytkach świątynnych na terenie Pałacu Cesarskiego⁵³. Często także bierze udział w ważnych wydarzeniach w całym kraju.

Przygotowania do objęcia tronu przez Naruhito wyraźnie przyspieszyły po zeszlorocznym wystąpieniu cesarza Akihito, w którym monarcha wyraził wolę abdykacji. Za swoistą „próbę generalną” przed objęciem najwyższego urzędu można uznać wizytę następcy tronu w lutym 2017 r. w Sapporo na Hokkaido, gdzie książę w zastępstwie ojca wziął udział w uroczystym otwarciu Zimowych Igrzysk Azjatyckich 2017⁵⁴. Księżciu już nieraz zdarzało się zastępować sędziwego ojca, jednak do tej pory zastępstwa były rezultatem niedyspozycji cesarza spowodowanych chorobami. Tym razem w wydanym przez Kunaichō uzasadnieniu można jedynie było przeczytać, że zastępstwo spowodowane jest „zimową porą roku oraz troską wynikającą z wieku cesarza”. Jako że po raz pierwszy zastępstwo nie było spowodowane bezpośrednio chorobą cesarza, wizyta księcia Naruhito została zinterpretowana jako jeden z elementów przygotowań do rychłego objęcia tronu.

Wydaje się, że Naruhito jest gotowy do odziedziczenia władzy po ojcu. Podczas konferencji prasowej, zorganizowanej w dniu swoich pięćdziesiątych siódmych urodzin, książę odniósł się do wyrażonej przez Akihito woli abdykacji i powiedział, że chociaż publiczne przemówienie ojca bardzo go poruszyło, to temat abdykacji wielokrotnie towarzyszył już wielu prywatnym, rodzinnym rozmowom. Zapytany o wizję swojego panowania jako cesarza – symbolu narodu książę powiedział, że zamierza wykonywać swoje powinności zgodnie z zapisami konstytucyjnymi, podążając drogą wyznaczoną przez poprzedników. Nie wykluczył jednak możliwości wprowadzania zmian wynikających z ducha czasów.

⁵³ W południowo-wschodniej części jednego z ogrodów pałacowych Fukiage znajduje się kompleks Trzech Pawilonów Pałacowych (Kyuchu Sanden, 宮中參殿), który wraz z sąsiadującym od strony zachodniej Pawilonem Radosnych Bóstw (Shinkaden, 神嘉殿) jest terenem sakralnym, na którym celebrowane są większość świąt cesarskich. Murakami Shigeyoshi, *Tennō no saishi*, s. 157–160.

⁵⁴ Zimowe Igrzyska Azjatyckie odbyły się w Sapporo po raz trzeci w dniach 19–26 lutego. Pierwsze igrzyska odbyły się w 1986 r. Więcej na ten temat patrz: oficjalna strona internetowa igrzysk <http://www.ocasia.org/>.

Wyzwania dla rodziny cesarskiej u progu nowej ery

Słowa następcy tronu, sugerujące możliwość wprowadzania zmian w funkcjonowaniu dworu cesarskiego, wskrzesiły debatę o przyszłości systemu cesarskiego w Japonii, prowadzoną przez przedstawicieli japońskich elit politycznych i naukowych. Członkowie Partii Demokratycznej powrócili do toczonej kilka lat temu dyskusji (zawieszanej po narodzinach księcia Hisahito we wrześniu 2006 r.) o poszerzeniu grona sukcesorów tronu o żeńskich członków rodziny cesarskiej. Spory na temat przywrócenia prawa do dziedziczenia tronu przez kobiety⁵⁵ toczyły się w japońskiej debacie publicznej od dawna, ale przybrały na sile po narodzinach księżniczki Aiko w grudniu 2001 r. Podobnie jak obecnie w ramach prac nad wprowadzeniem prawa do abdykacji, tak i wówczas został powołany specjalny zespół doradczy, którego zadaniem była ocena możliwości zmiany artykułu 2 *Aktu o Domu Cesarskim*. Dopuszcza on możliwość dziedziczenia tronu jedynie przez męskich członków rodziny cesarskiej, urodzonych w linii męskiej. Zespół zakończył obrady w listopadzie 2005 r. W raporcie końcowym podsumowującym jego prace czytamy: „W celu zapewnienia stabilnej sukcesji, dbając o przyszłość Japonii i za zgodą całego społeczeństwa, nieodzowne jest stworzenie możliwości dziedziczenia tronu przez kobietę lub potomka pochodzącego z linii żeńskiej”⁵⁶. Analizując przedstawione w raporcie końcowym wyniki badań opinii publicznej, zauważamy, że poparcie społeczne dla władzy cesarskiej sprawowanej przez kobiety wzrosło w ciągu ostatnich lat z 31,9% w roku 1975 do 83,5% w roku 2005⁵⁷. W tym samym raporcie stwierdza się, że nawet w przypadku narodzin wnuka debata nad zmianą prawa w kierunku dopuszczenia kobiet do dziedziczenia tronu powinna być prowadzona. Chodzi o wypracowanie rozwiązań legislacyjnych, które będą służyć zapewnieniu ciągłości linii cesarskiej. Chociaż obecnie urzędujący premier Abe nie jest zwolennikiem przeprowadzania znaczących zmian w tym zakresie⁵⁸, to wydaje się, że powrót do toczonej w latach 2001–2006 dyskusji o przyznaniu kobietom z rodziny cesarskiej prawa do pretendowania do tronu jest nieunikniony.

⁵⁵ Do momentu wejścia w życie *Aktu o Domu Cesarskim* z 1889 r. kwestia sukcesji tronu nie była prawnie uregulowana i osiem razy zdarzyło się, że kobieta zasiadła na tronie cesarskim. Na mocy aktu możliwość obejmowania tronu przez kobiety została wykluczona. Zakaz został podtrzymany także w powojennym *Akcie o Domu Cesarskim* wydanym w 1947 r. Patrz: *Koshitsutempan ni kan suru yushikisha kaigi- hōkokusho* [Raport zespołu specjalistów ds. *Aktu o Domu Cesarskim*], listopad 2005, <http://www.kantei.go.jp/jp/singi/kousitu/houkoku/houkoku.pdf> [dostęp 6 maja 2017].

⁵⁶ Tamże, s. 20.

⁵⁷ Tamże, s. 52.

⁵⁸ <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/10/29/national/imperial-succession-spotlight/> [dostęp 3 maja 2017].

W ramach zwiększenia roli kobiet w zapewnianiu ciągłości rodu cesarskiego przedstawiciele Partii Demokratycznej postulują także niewykluczanie ich z rodziny cesarskiej w przypadku zamążpójścia. Zgodnie z artykułem 12 *Aktu o Domu Cesarskim* kobieta z rodziny cesarskiej, która „poślubi kogoś innego niż cesarz lub członek rodziny cesarskiej, opuszcza rodzinę cesarską”. Propozycje Partii Demokratycznej, popierane także przez inne ugrupowania polityczne, mają na celu ograniczenie malejącej liczby członków rodziny cesarskiej. Mają również zapobiec w przyszłości problemom sukcesji tronu, które mogą wyniknąć z braku następców. Po tym, gdy w październiku 2016 r. zmarł najmłodszy brat cesarza Shōwa – książę Mikasa, liczba członków rodziny cesarskiej po raz pierwszy od trzydziestu trzech lat spadła poniżej dwudziestu osób, z których zaledwie cztery mają prawo do sukcesji tronu.

Rodzina cesarska nie jest liczna, ale w powojennej historii Japonii zdarzyło się już, że liczyła jeszcze mniej członków. W ramach procesu ograniczania władzy cesarza Hirohito przez amerykańskich okupantów aż trzydziestu pięciu z pięćdziesięciu jeden członków rodziny cesarskiej zostało zmuszonych do zrzeczenia się tytułów książęcych, co oznaczało wykluczenie ich z rodziny cesarskiej, zredukowanej w ten sposób do szesnastu osób. Dzięki narodzinom w czasach powojennych wielu męskich potomków, w 1994 r. rodzina cesarska osiągnęła liczbę dwudziestu sześciu osób, z których aż osiem miało prawo do dziedziczenia tronu. Od drugiej połowy lat 90. liczebność rodziny cesarskiej stale jednak maleje, a wraz z nią zawęża się zakres funkcji, które członkowie rodu mogą sprawować.

Coraz większa trudność w przekazywaniu kolejnym pokoleniom stanowisk oraz honorowych funkcji pełnionych przez członków rodziny cesarskiej wywołuje niepokój o jej dalszą aktywność w życiu publicznym oraz w kontaktach z instytucjami zagranicznymi. Dysproporcje między liczbą stanowisk a osobami mogącymi je piastować są coraz bardziej zauważalne. Przykładem może być książę Akishino, który w ciągu ostatnich dwudziestu lat został zmuszony do przejęcia sześciu dodatkowych stanowisk zajmowanych wcześniej przez starszych członków rodziny. Osiemdziesięcioletni książę Hitachi, który od kilku lat porusza się na wózku inwalidzkim i coraz rzadziej pojawia publicznie, nadal, z braku następcy, przewodniczy aż piętnastu różnego rodzaju instytucjom. Po śmierci księcia Katsury w 2014 r. niektóre z piastowanych przez niego stanowisk nadal pozostają nieobsadzone⁵⁹.

Coraz częściej obowiązki i funkcje są przekazywane kobietom z rodziny cesarskiej. Księżniczka Mako, córka księcia Akishino, jest honorową przewodniczącą Japońskiego Towarzystwa Tenisowego oraz aktywną działaczką wielu międzynarodowych organizacji dobroczynnych. Wnuczka zmarłego w zeszłym roku księcia

⁵⁹ „Nikkei”, 28 października 2017.

Mikasy, księżniczka Aiko, nosi tytuł przewodniczącej Towarzystwa Japońsko-Tureckiego oraz Centrum Kultury Bliskiego Wschodu. Nie wiadomo jednak, jak długo obie panie będą mogły wspierać rodzinę cesarską w wypełnianiu licznych obowiązków. Aż siedem kobiet z rodziny cesarskiej jest w wieku poniżej trzydziestu lat. W przypadku braku zmiany artykułu 2 *Aktu o Domu Cesarskim* rodzina cesarska może w wyniku zawieranych przez nie związków małżeńskich stracić członkinie, co, w dalszej perspektywie, może wpłynąć na znaczne osłabienie pozycji rodziny cesarskiej i spadek jej popularności.

Można uznać, że jednym z głównych wyzwań stojących przed rodziną cesarską w XXI w. będzie zapewnienie trwałości rodu. Jedyne dziecko cesarza, książę Hisahito, nie ma w rodzinie cesarskiej rówieśnika. Jeżeli młodym księżniczkom nie umożliwi się zatem pozostanie w rodzinie cesarskiej po zamążpójściu, to w niedalekiej przyszłości odpowiedzialność za przedłużenie linii cesarskiej spoczywać będzie jedynie na barkach Hisahito.

* * *

Asekuracyjna postawa japońskiego rządu w ustanawianiu prawa zezwalającego na abdykację dowodzi, że system cesarski jest bardzo silnie zakorzeniony w japońskiej tradycji. Przywiązanie do niej sprawia, że wiele środowisk jest przeciwnych jakimkolwiek zmianom, w obawie, że mogą one w przyszłości osłabić instytucję cesarską w Japonii. Z badań przeprowadzonych przez autorkę na Uniwersytecie Kanazawa w Japonii w latach 2002–2003 wynika, że chociaż wielu Japończyków nie interesuje się rodziną cesarską, to jednak jej dalsze istnienie stanowi dla nich niekwestionowaną wartość⁶⁰. Niewykluczone, że wobec wzrostu nastrojów nacjonalistycznych, wywołanych niepewną sytuacją geopolityczną w regionie, instytucja cesarstwa nadal będzie odgrywać kluczową rolę w podtrzymywaniu tożsamości i kultury narodowej.

⁶⁰ Małgorzata Szmidt, *Gendai Nihon shakai ni okeru tennōsei no yakuwari* [Rola systemu cesarskiego we współczesnym społeczeństwie japońskim], w: tejże, *2002–2003 nendo nihongo nihonbunka kenshūsei ryūgakusei kenshū repotoshū* [Zbiór raportów naukowych studentów zagranicznych kursu jęz. japońskiego i japońskiej kultury, rocznik 2002–2003], Centrum Studentów Zagranicznych Uniwersytetu Kanazawa, Kanazawa 2003, s. 36–45.

Summary

2019 – the start of a new era? Emperor Akihito's abdication and its consequences

The article tries to analyze the reasons of Emperor Akihito's abdication and to foresee changes it might imply both in terms of the name of the new era as well as in terms of regulations needed to be implemented in order to allow the monarch to step down from the throne. It explains in detail the process of introducing new abdication law by presenting different approaches of main political parties. Finally, it describes the future emperor – Naruhito providing the lecturers with assumptions about his upcoming reign.